
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Blanch Soriano, Gemma; Orriols Llonch, Marc , dir. Violència contra els infants a l'antic Egipte. 2022. 31 pag. (1389 Grau en Ciències de l'Antiguitat)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/264073>

under the terms of the license

**Universitat Autònoma
de Barcelona**

Facultat de Filosofia i Lletres

Treball de Fi de Grau

VIOLÈNCIA CONTRA ELS INFANTS A L'ANTIC EGIPTE

Gemma Blanch Soriano

Supervisat pel Dr. Marc Orriols-Llonch

15 de juny del 2022

Índex

1	Introducció	2
1.1	Marc teòric	2
1.2	Objectius	3
1.3	Metodologia	3
2	Concepció dels infants a l'antic Egipte.....	5
2.1	Nuesa	5
2.2	Cua lateral	6
2.3	Dit índex davant la boca	7
3	Violència contra els infants.....	8
3.1	Educació.....	8
3.2	Infants i guerra	10
3.3	Rituals de pas	13
3.4	Treball infantil	14
4	Conclusions	17
5	Bibliografia	19
6	Figures.....	22

1 Introducció

Fins fa pocs anys, l'estudi de la relació entre arqueologia, gènere i violència ha estat poc adreçat en el món de l'Egiptologia com a objectiu de recerca. Nogensmenys, són tres aspectes destacats d'una societat, amb una relació clara entre ells, que han de ser considerats per entendre aspectes de profunditat sociocultural de les civilitzacions antigues (Matić i Jensen 2017: 1-2). La violència és un fenomen amb dimensions socials i culturals dotada de significat i importància, que adopta diferents formes i assumeix diferents valors al llarg del temps.

1.1 Marc teòric

Entenent els estudis de gènere com aquells que tenen com a objecte d'estudi l'individu dins el marc de funcionament cultural de la societat, tenint en compte edat, gènere, classe social, orientació sexual, ètnia, estat civil i religió (Orriols-Llonch 2013: 6-7), podríem incloure en aquesta disciplina l'estudi de la violència contra els infants. El fet que historiadors i arqueòlegs es comencin a plantejar estudis sobre la violència, i l'abast i afectació que aquesta tindria sobre diferents sectors de la societat, és un reflex de les preocupacions presents del context des del qual es realitzen aquestes investigacions (Orriols-Llonch 2013: 6). Seria possible, doncs, discernir que els estudis de gènere tenen la seva gènesi en les necessitats de la societat actual (Orriols-Llonch 2013:7).

És més, la visió de l'investigador o investigadora no serà mai completament imparcial o completament objectiva, i el primer pas per a reduir els biaixos existents serà precisament acceptar aquest fet. Conseqüentment, l'estudi a través de projeccions presents de societats antigues ens allunya encara més de poder arribar a una comprensió el menys esbiaixada possible (Hitchcock 2017: 264, Matić i Jensen 2017:3-6), i és necessari reconèixer els reptes interculturals que suposa, adoptant una aproximació metodològica per assolir una comprensió el menys anacrònica i etnocèntrica possible (Pilch 1997: 308). D'altra banda, la violència és també un fenomen que compta amb evidències arqueològiques i socials obtingudes a través d'imatges i textos, que poden ser (re)analitzades (Matić i Jensen 2017: 18).

1.2 Objectius

Aquest treball de fi de grau té per objectiu exposar a través de l'anàlisi de fonts primàries, és a dir, textuals, iconogràfiques i arqueològiques quin és l'estat de la qüestió present pel que fa a diferents formes de violència a l'antic Egipte, concretament contra els infants. Com s'ha esmentat anteriorment, serà important en l'estudi i el desenvolupament d'aquest treball tenir consciència de possibles biaixos interpretatius i conceptuals de les fonts. A fi d'intentar evitar-los al màxim, es definiran els conceptes primordials del treball que posteriorment s'abordaran (Johnson 2007: 8):

- a) Infant, persona que està en els primers anys de vida (DIEC 2). En el cas de l'antic Egipte es prendrà com a límits orientatius des del naixement fins al ritual de pas en el cas dels nens, i la menarquia en el cas de les nenes. Ambdós situats en una edat d'entre 12 i 15 anys.
- b) Violència, ús intencionat de força física o del poder, en grau d'amenaça o fet contra un mateix, una persona, un grup o una comunitat que té com a conseqüència o és molt probable que tingui com a conseqüència danys físics i/o psicològics (OMS).
- c) Violència contra els infants, totes les formes de violència física o mental, lesió o abús, tractament negligent o maltractament, explotació o abús sexual que puguin causar danys en la salut tant física com mental, en el desenvolupament o en la dignitat de l'infant (OMS).

Sent conscients que el concepte "violència contra els infants" té una dimensió temporal molt limitada, pot semblar anacrònic intentar identificar aquest fenomen en una societat com la de l'antic Egipte (Muñoa 2020: 226). Tanmateix, tot sabent que per la societat egípcia la majoria dels casos analitzats no serien considerats com a violència o abús, sí que tenen aquesta denominació en el marc de la societat anomenada "occidental" del segle XXI, i així seran analitzats.

1.3 Metodologia

L'estructura per presentar l'estat de la qüestió sobre aquest tema, es durà a terme a través de l'anàlisi de quatre blocs generals presentats en ordre dels que se'n disposa més a menys informació. D'aquesta manera, els apartats seran: en primer lloc, l'educació (on s'analitzaran els mètodes d'ensenyament als centres educatius a través de fonts textuals), en segon lloc, infants i guerra (abordant els casos d'evident violència física en el context

de conflicte pròpiament i de la presència d'infants com a part del botí de guerra, ja sigui com a rehenes captius o com a mà d'obra), en tercer lloc, els rituals de pas (sent un acte violent per naturalesa per la seva pròpia connotació de mort simbòlica materialitzada a través d'una forma de violència física per assolir el posterior renaixement), i finalment, en quart lloc el treball infantil (considerat una forma de violència recentment, distingible en representacions pictòriques i en referències textuais).

Pel que fa al tractament de les fonts, cal destacar que se n'elaborarà una anàlisi indirecta, ja que es durà a terme a través d'imatges, i per tant, hi haurà informació que resultarà inaccessible.

2 Concepció dels infants a l'antic Egipte

Aquest apartat té l'objectiu d'exposar el marc conceptual dels infants a l'antic Egipte per tal de comprendre quins eren els paràmetres definidors, però també per a deixar palès quins són els elements que ens permetran identificar-los en les fonts, sobretot iconogràfiques i textuais, que posteriorment s'analitzaran.

Tenint en compte les condicions, dinàmiques i esperança de vida a l'antic Egipte de la gran majoria de la població, podem entendre que el desig de tenir fills no estava únicament vinculat a raons emocionals, sinó també pragmàtiques, ja que els descendents eren una font d'ajuda per les tasques domèstiques i productives, tenien cura dels seus progenitors quan es feien grans, i s'encarregaven del culte funerari (Meskell 2005: 65). A més, la mortalitat infantil arribava a xifres molt elevades, sobretot durant el part i al llarg dels primers cinc anys de vida, igual que a la majoria de societats premodernes (Robins 1999: 58; Orriols-Llonch 2017: 186). Fet que portava a les famílies a tenir molta descendència sabent que no tota arribaria a l'edat adulta, però sabent també que cada part suposava una situació d'alt risc tant per a la dona que l'experimentava com per l'infant.

Així i tot, els infants eren concebuts com a éssers presocials o sense estatus social fins que no experimentaven i superaven amb èxit el ritual de pas a l'adolescència (Orriols-Llonch 2013: 18). És interessant destacar que dins el marc de l'esfera iconogràfica, eren fàcilment reconeixibles no només per les tasques o les dimensions en què eren representats, sinó també per un seguit de característiques, identificables conjuntament o per separat, aplicables a tots els infants, independentment de l'estament socioeconòmic al qual pertanyessin (Robins 1999: 57).

Seguidament, s'oferirà una breu descripció d'aquestes característiques, totes elles observables al conjunt escultòric de Nykare (fig. 1).

2.1 Nuesa

Si ens remetem a les representacions iconogràfiques dels infants a l'antic Egipte, podrem observar una tendència pràcticament absoluta de representar-los sense roba, és a dir nus. Hem de tenir en compte que les produccions artístiques de l'antic Egipte, ja siguin escultòriques o pictòriques, obeeixen a uns canons establerts subordinats a la representació d'uns valors i una ideologia concreta, que no sempre havia de coincidir amb la realitat. Així doncs, considerant la climatologia de l'antic Egipte, que no podia ser gaire

diferent de l'actual, els infants necessitarien anar vestits per abrigar-se als hiverns i durant les nits, i per protegir-se del sol durant els dies i a l'estiu (Orriols-Llonch 2013: 17).

D'altra banda, cal remarcar que no trobem una representació unificada d'aquest tret durant tota la història antiga d'Egipte, sinó que al Regne Mig apareixen representacions d'infants amb roba (Orriols-Llonch 2013: 18). Encara més, podem descobrir representacions d'infants no egipcis duent roba que ens ajuden a interpretar el rang i la importància que tenien en el seu context determinat, en aquest cas, com a botí de guerra.

Altrament, l'arqueologia ens ha permès contrastar la informació proporcionada per aquestes representacions a través de la troballa de peces de roba elaborades especialment per infants, amb mostres de desgast a les aixelles i al coll, fet que remarca que van ser utilitzades (Landi i Hall 1979: 143) (fig.2).

Així doncs, podem identificar la representació dels infants nus com un element més de l'art oficial, adscrit a unes normes canòniques que prioritzen la idealització a la representació de la realitat. D'aquesta manera, s'interpreta que la nuesa més que una realitat era una manera de transmetre, a través del llenguatge iconogràfic, el baix estatus o no-estatus dels infants dins el marc de la societat egípcia (Orriols-Llonch 2013: 17).

2.2 Cua lateral

Pel que fa al pentinat, també podem distingir un tret diferenciador dels infants, ja que s'acostumen a representar amb el cap parcialment o completament afaitat exceptuant la part de la fontanel·la, que queda coberta amb una porció de cabell de mida mitjana que cau per un costat de la cara (Marshall 2013: 92; Orriols-Llonch 2013: 18). Altre cop ens hem de plantejar si aquesta representació obeeix a cànons iconogràfics, o es tracta d'una representació de la realitat. En aquest cas, a més de les fonts iconogràfiques i escultòriques, tenim també una font antropològica procedent de la KV35, la tomba d'Amenhotep II, on s'hi va trobar la mòmia d'un infant d'uns onze anys, possiblement el príncep Webensenu, amb el cap rapat i un floc de cabell cobrint-li la fontanel·la que li cau per un costat (Orriols-Llonch 2013: 18-19) (fig.3).

Els pentinats a les cultures africanes, com ho és l'egípcia, tenen més que una funció únicament estètica, ja que expressen molta informació referent a l'estatus, l'origen ètnic, el rol de lideratge o el moment vital de l'individu (Robins 1999: 55; Sieber i Herreman 2000: 56). És més, els nadons i infants petits d'ambdós sexes de societats africanes actuals

també porten el cap rapat a excepció d'un floc de cabell que els hi cobreix la part més vulnerable del crani, la fontanel·la (Sieber i Herreman 2000: 56) (fig.4). És important destacar, que aquest floc de cabell no només proporcionaria una protecció física de la part més delicada del crani, sinó també religiosa o espiritual, per evitar l'entrada de mals esperits que podrien atacar als infants (Orriols-Llonch 2013: 18).

Així doncs, a través de la comparació etnogràfica i arqueològica podem determinar que la cua lateral era un tret característic real dels infants de l'antic Egipte.

2.3 Dit índex davant la boca

En tercer lloc, trobem un gest característic en les representacions dels infants com és la posició del dit índex sobre els llavis. Tenint en compte els altres trets mencionats anteriorment, com són la nuesa o la cua lateral, aquest seria el menys representat dels tres, ja que a partir del Regne Mig experimenta una gran davallada (Marshall 2013: 30). Tot i això, és un dels trets més importants en les representacions dels infants per què és present en totes les èpoques, i per què el semagrama del llenguatge jeroglífic referent als subadults, representa precisament un infant portant-se el dit índex sobre els llavis (Marshall 2013: 30).

El dit índex, a diferència de qualsevol altre, és símbol d'indicació en actitud activa o d'imperatiu, i el fet que estigui col·locat davant la boca indica precisament l'anul·lació d'aquesta acció de caire autoritari i fins a cert punt relacionada amb el poder (Orriols-Llonch 2013: 19). A més, indica també l'acció de fer callar, de no utilitzar la veu o la paraula, element que no seria valorat d'un infant per la seva manca d'entitat social (Comunicació Personal d'Orriols-Llonch). En aquest cas, identifiquem novament un element que representa la ideologia per sobre de la realitat, afirmant la no-entitat social dels infants (Orriols-Llonch 2013: 19).

3 Violència contra els infants

En aquesta secció del treball s'exposaran diferents casos d'estudi on es mostra la violència contra els infants sota els paràmetres anteriorment esmentats a la introducció. En un primer terme s'abordarà l'educació posant èmfasi en l'escola i en els mètodes d'aprenentatge. Seguidament, s'analitzarà el context de guerra com a percussor del tracte violent dels infants en moments de conflicte. En tercer lloc, s'avaluarà el ritual de pas masculí, deixant el femení de banda per manca de dades, des del punt de vista de l'experiència de l'infant. I finalment, el treball infantil serà l'últim dels apartats tractats en aquesta secció.

3.1 Educació

El primer que s'ha d'advertir quan ens plantegem analitzar l'educació a l'antic Egipte és la manca d'un sistema oficial i reglamentat, ja que la diversitat d'estatus, gènere o posició marcaven irremeiablement el procés formatiu de l'infant (Marshall 2013: 112).

Així doncs, l'ensenyament escolar quedava reservat als nens. Faig ús del masculí plural, perquè els testimonis de nenes en aquests centres és inexistent, de les elits, ja que provenien de les famílies que podien permetre prescindir de l'ajuda de la seva prole per treballar (Marshall 2013: 117). Pel que fa a aquests centres, se n'han testimoniat de dos tipus: el *per ankh* traduït com a Casa de la Vida o de l'Ensenyament, i l'*at sebayt*, del qual en disposem menys informació, ja que estaria vinculada al temple i als ensenyaments sagrats, i per tant, el nombre d'alumnes que hi anirien seria molt més reduït (Comunicació personal d'Orriols-Llonch; Marshall 2013: 113-115). Més enllà de les activitats que es realitzaven en aquests centres, l'interès d'aquest estudi resideix en, per una banda, identificar l'edat dels estudiants per constatar que es tractava d'infants, i per l'altra analitzar possibles doctrines violentes per distingir casos de violència contra els infants.

Pel que fa al primer ítem avaluat cal destacar que el coneixement exacte sobre l'edat d'un mateix o dels familiars en anys no era comú a l'antic Egipte, i per tant, estarem parlant sempre d'edats aproximades (Marshall 2013: 117). Dit això, els nens podrien accedir al *per ankh* amb una edat d'uns cinc o sis anys, moment en què aprendrien a llegir i a escriure en hieràtic, nocions bàsiques sobre gramàtica, literatura i geografia, abans de començar la formació més avançada que inclouria l'aprenentatge del jeroglífic (Lazaridis 2010: 6; Marshall 2013: 117).

El papir Lansing ens proporciona informació referent a l'edat que tenien els infants que anaven a aquests centres educatius, ja que ens indica, a més del mètode d'ensenyament violent, que l'alumne encara no ha mantingut relacions sexuals, i que per tant, és considerat un ésser asexual en tant que infant. El text diu així:

“Tot i que et colpegi amb qualsevol mena de bastó, tu no escoltes. Si conegués una altra manera de fer-ho, així ho faria per tu perquè m'escoltessis. Ets una persona apta per l'escriptura, malgrat que encara no hagi conegut cap dona.”¹. [EA9994,7]

Comptem també amb les inscripcions de les estàtues de Bakenkhons (fig.5), que ens aporten informació biogràfica sobre la carrera d'un alt sacerdot del temple d'Amón a Karnak, i ens permeten contrastar aquestes dades. A la inscripció s'hi llegeix el següent:

“Vaig estar quatre anys com un excel·lent jovenet. Vaig estar onze anys de joventut com un aprenent de mestre...”². [Estàtua de Munich, GI. WAF 38].

Així doncs, si calculem que els alumnes iniciaven la seva formació a l'escola sobre els cinc o sis anys, i rebien una formació d'uns quinze anys aproximadament, part d'aquesta formació tenia lloc durant la infància, període objecte d'estudi d'aquest treball.

D'altra banda, pel que fa als mètodes d'ensenyament, comptem amb fonts textuais i iconogràfiques per a analitzar-los, començant pel determinatiu d'*at sebayt*, que representa a un home sostenint un bastó . Aquesta iconografia observable als papirs Anastasi V i Chester Beatty II (Marshall 2013: 261), és associable amb els mètodes disciplinaris que s'utilitzaven en aquests centres d'educació institucionalitzada.

Podem trobar evidències textuais on es remarca l'ús de la violència més explícitament als papirs Anastasi III, Anastasi V i Sallier I, on s'anomena directament l'ús de bastonades i cops com a mètode d'alliçonament normal a l'escola per ensenyar als nens (Marshall 2013: 132):

¹ Traducció pròpia a partir de Lichtheim 1995: 168-172.

² Traducció pròpia a partir de McDowell 2000: 219.

“No passis ni un dia de ganduleria o hauràs de ser colpejat. L'orella d'un nen està, en efecte, a l'esquena i ell escolta no més que les colpejades sobre seu.”³ [EA10246,1].

“Quan tenia la teva edat, vaig passar el meu temps lligat al bastó. Va ser ell qui va domar el meu cos. Així vaig estar durant tres mesos, mentre els meus pares estaven al camp amb els meus germans i germanes. Només me'n vaig desfer quan la meva mà va resultar hàbil...”⁴. [EA10244,4].

“Et donaré cent cops i tu els ignoraràs tots. Tu ets amb mi com un ase que és boig i ha reprès la força del dia”⁵. [EA10185,2].

A tall de conclusió es pot afirmar que els sistemes d'aprenentatge eren brutals i severs a l'antic Egipte (Marshall 2013: 130), i que per tant ens trobaríem davant d'un cas de violència contra els infants. De fet, no podem oblidar que la societat del nostre mateix país acceptava fins fa menys de mig segle que els docents exercissin violència física sobre l'alumnat com un mètode disciplinari més, àmpliament acceptat per la societat del moment (Muñoa 2020:230).

3.2 Infants i guerra

Entenent la guerra com un acte de violència (letal) organitzat pels membres d'una comunitat contra una altra (Comunicació personal d'Oller-Guzmán), és impossible negar la importància que tenien els conflictes bèl·lics en societats de l'antiguitat, com l'egípcia, que utilitzava aquest recurs tant per assegurar el subministrament de matèries deficitàries o de productes exòtics a través de xarxes comercials, i també com a eina legitimadora del poder del faraó com a instaurador i guardià de l'equilibri i la pau, per mantenir el *maat*. Així doncs, sent la guerra un factor essencialment violent molt present a la societat de l'antic Egipte, cal analitzar quina podria ser la implicació dels infants en aquest context, i fins a quin punt n'eren víctimes.

D'una banda, centrarem la nostra anàlisi en la possible participació que podien tenir els infants a les campanyes militars, ja que a més de poder considerar un cas de treball infantil (veure apartat 3.4.) estarien altament exposats a situacions de risc i de

³ Traducció pròpia a partir de Vernus 2001: 379.

⁴ *Ibid.* p. 380.

⁵ *Ibid.* p. 378.

pugnacitat. I de l'altre, en situacions on podríem identificar als infants com a víctimes directes de les accions de guerres.

Pel que fa a la identificació d'infants dins el cos de l'exèrcit, hi podem trobar mencions tant a les anomenades *Miscel·lànies*, que han de ser considerades amb certa prudència pel marcat caràcter propagandístic d'aquests textos, com a la cèlebre *Sàtira dels oficis*, on també hem de considerar l'objectiu de distingir la professió d'escriba per sobre de les altres (Marshall 2013:144). Així i tot, podem destacar els següents versos:

“L'home surt del ventre de la seva mare i poc després és lliurat al seu amo: l'infant és al servei d'un soldat”⁶. [*Miscel·lànies*, Papir Anastasi II, 8].

“Vine i deixa'm descriure't la condició del soldat, aquell que pateix molt. Ell és pres quan només mesura dos colzes i empresonat en una barraca”⁷. [*Sàtira dels oficis*, Papir Anastasi III, 6 i Sallier I,7].

En aquests dos exemples es constata, a pesar de possibles exageracions, que els infants estaven presents al cos de l'exèrcit des d'una edat primerenca. En el primer d'ells observem que es menciona la tasca d'assistents d'un soldat, així que no formarien part del cos de soldats que participen en batalla. Al segon d'ells se'ns menciona la mesura de dos colzes. Tenint en compte que un colze reial equivaldria a 52,3 centímetres, estaríem parlant d'una estatura de poc més d'un metre (Marshall 2016: 45), és a dir les dimensions d'un nen d'uns sis anys d'edat (Janssen i Janssen 1996: 103).

Pel que fa a les fonts iconogràfiques, cal destacar dos relleus de la tomba de Horemheb a Saqqara (fig.6), del Regne Nou, on s'hi observa la disposició en funcionament d'un campament militar on hi apareixen tres infants fàcilment reconeixibles. Dos d'ells per la seva nuesa, i un tercer que només porta el pentinat del cap rasurat amb la cua lateral característic dels infants (Marshall 2016: 43). Com ja ens indicava el text de les *Miscel·lànies*, estan duent a terme tasques d'auxiliars d'intendència o d'organització (Marshall 2016: 45). El fet que trobem infants tan joves en contextos militars es podria explicar per què l'enllistament era utilitzat com a recurs dels sectors més desfavorits de la població que donaven als seus fills a l'administració, perquè se'n

⁶ Traducció pròpia a partir de Caminos 1954: 50.

⁷ Traducció pròpia a partir de Janssen i Janssen 1996: 103.

fes càrrec i garantir d'aquesta manera, que no moriren de malnutrició (Marshall 2016: 45).

Pel que fa a evidències d'infants com a víctimes directes de les accions bèl·liques, cal definir que aquests infants en aquest cas no serien d'origen egipci, ja que els enfrontaments dins d'un context de desplegament d'una campanya militar per a fer la guerra acostumava a ser contra altres comunitats considerades estrangeres pels egipcis. Nogensmenys, podríem determinar que la violència que aquests patirien seria dins d'un context egipci, i per tant, s'ha considerat pertinent incloure'l en aquest apartat.

A trets generals, les dones i els infants capturats com a presoners de guerra no acostumaven a ser representats com a víctimes de violència física directa en els programes iconogràfics artístics fins al Regne Nou. Un cop més l'art es veia possiblement subordinat als canons establerts, que havien de preservar el model de masculinitat hegemònica regit per l'exemple del rei com a pastor i protector de la societat (Matić 2019: 203). És doncs a partir del Regne Nou, on potser aquest ideal perd força, o com a mínim dins el programa artístic, que comencem a trobar representacions de violència explícita sobre dones i infants presoners de guerra, malgrat que, tot i la manca de representació pictòrica, segur que s'havien donat anteriorment (Matić 2019: 204).

A continuació s'analitzarà un fragment de l'estela de Memfis d'Amenhotep II commemorant les campanyes a la zona síria-palestina, on hi apareix la primera menció de cremació com a mètode d'execució d'un grup de presoners de guerra, entre els quals s'hi inclouen infants (Matić 2019: 200). El text ens enumera allò que Sa Majestat va espoliar de les ciutats de Jtwrn i Mktjr-ynt, on s'hi fa menció de subadults com a part del botí, que seran fets presoners i posteriorment cremats.

“Ell va portar 34 dels seus governants, 57 Maryannu, 231 asiàtics vius, 327 mans, 54 cavalls (...) tots els captius de Retjenu, els seus infants, les seves dones i totes les seves possessions. (...) Un va fer dues rases al terra que es van omplir de foc. Llistat d'allò que Sa Majestat va saquejar en un dia: 17 Maryannu vius, 6 infants de governants, 68 asiàtics vius, 123 mans...”⁸. [JE 86763]

⁸ Traducció pròpia a partir de Matić 2019: 229-234.

El text d'aquesta estela ens està narrant la celebració de coronació després de capturar dues ciutats de les quals se'n van fer presoneres part de la població, entre ells infants, que van ser cremats pel faraó (Matić 2019: 233). Aquest tipus d'execució tenia una forta simbologia ritual amb l'ús de l'element del foc únicament reservat pel faraó (Matić 2019: 203).

Amb tot, podem afirmar que els infants eren víctimes de violència en contextos de guerra, ja fos per què havien de treballar servint als soldats que lluitaven a l'exèrcit, fet que segur que els sotmetia a privació de la llibertat, pallisses, i potser altres tipus d'abusos (Marshall 2016: 45), com si eren infants estrangers que dins el context de les campanyes militars d'Egipte eren víctimes mortals, com a l'exemple tractat, o eren capturats com a botí de guerra i deportats per a treballar (Matić 2017: 61; Bestock 2018: 94; Matić 2019: 233).

3.3 Rituals de pas

L'organització de la societat per edats era present a l'antic Egipte, i el pas d'una etapa vital a l'altra era decisiu en la vida d'una persona. Tot i això, a excepció dels passatges de la mort al més enllà, tenim poques evidències sobre els rituals o les celebracions que marcaven aquestes transicions (Robins 1999: 56). En aquest apartat ens centrarem en el ritual de pas masculí per analitzar si hi podem trobar un cas més de violència contra els infants. Com s'ha esmentat anteriorment, només podem referir-nos als rituals de pas masculins, ja que són els únics dels quals ens n'ha quedat constància, per què requerien d'una preparació cerimonial que se celebraria públicament (Marshall 2013: 187), a diferència dels femenins, que es celebrarien en l'àmbit privat i dels quals no n'ha quedat rastre iconogràfic (Orriols-Llonch 2010: 628). Aquest ritual es realitzaria per passar de l'etapa de la infància, a l'etapa adulta, quan els individus començarien a formar part de la comunitat com a éssers sexuals i amb identitat pròpia (Orriols-Llonch 2013: 18).

S'han conservat diverses evidències textuais i iconogràfiques dels diferents períodes de la història d'Egipte amb personatges circumcidats (Bailey 1966, de Wit 1972, Feucht 1995 citat a Megahed i Vymazolavá 2011: 155). Fet que porta a deduir que el pas de la infància a la vida adulta estava marcat pel procés quirúrgic de la circumcisió (Robins 1999: 56), que només ha estat testimoniada en mòmies d'adolescents i adults (Marshall 2013: 187). A continuació s'analitzaran dues escenes pictòriques que han estat interpretades com a representacions il·lustrant el ritual de pas o de circumcisió.

D'una banda, al complex funerari de Djedkare-Izez, del Regne Antic, hi trobem una escena conservada fragmentàriament d'un baix relleu policromat amb dos nens dels quals no se'ns ha conservat la part del pit cap amunt, però dels quals es pot distingir que van nus, i pel moviment del braç, podrien estar realitzant el gest de portar el dit índex davant els llavis (Megahed i Vymazolavá 2011: 156). Aquests dos nens es troben acompanyats d'una dona vers l'esquerra que sembla tenir una actitud tranquil·litzadora, i un home vers la dreta que agafa el penis d'un dels nens amb una mà, i amb l'altra subjecta un estri. Amb tot, s'ha interpretat que es tractaria de l'escena més antiga coneguda d'una circumcisió (Megahed i Vymazolavá 2011: 156) (fig. 7,8 i 9).

D'altra banda, als relleus de la mastaba de Giza (fig.10 i 11) hi podem observar tres registres: al primer i al tercer registre hi trobem representacions d'escenes agropecuàries i ramaderes en un context de collita, i al registre central hi podem trobar el que diferents experts han reconegut com una cerimònia de ritual de pas (Marc Orriols-Llonch 2010: 611; Muñoa 2020: 232). El relleu inclou un grup de nens i nenes dansant, cantant i jugant abans de la circumcisió que es faria dins la tenda, on tindria lloc l'escena de violència que simbolitza la mort de l'individu com a infant per a renéixer com a adult sexual, particip de la seva comunitat. Van acompanyats d'un personatge emmascarat que du un tros de tela a la mà, possiblement el sacerdot que oficiaria el ritual (Orriols-Llonch 2010: 608-610). Al sector dret d'aquest mateix registre hi podem veure el que sembla una tenda amb dos personatges, un d'ells al terra, que o bé intenten fugir, o bé un està colpejant a l'altre (Orriols-Llonch 2010: 609).

Amb tot, podem afirmar que aquesta activitat de caire ritual era habitual en la vida dels infants, i incloïa un marcat caràcter violent, ja que tot i formar part d'una tradició lligada als costums culturals, s'està violant l'autonomia corporal de l'infant i se l'està sotmetent a violència física i potser també psicològica intimidatòria.

3.4 Treball infantil

Aquest darrer apartat d'anàlisi per identificar casos de violència contra els infants serà probablement el menys estudiat dels exposats en aquest treball dins del camp de l'egiptologia, ja que fins fa poques dècades a la mateixa societat moderna "occidental", des de la perspectiva de la qual s'està realitzant aquest treball, no s'identificava el treball infantil com inadequat o una forma de violència. La percepció passiva dels infants com a no contribuents actius productivament i destinats al joc, l'educació i la formació com a

persones és doncs, recent, i pot portar a deduccions equivocades d'activitats laborals forçades a l'antiguitat (Matić 2017: 53). De fet, no hi ha cap evidència de maltractaments o treballs forçats referent a infants, però hem de considerar també que l'activitat agrícola a l'antic Egipte seria considerada actualment com una feina de condicions extremadament dures, quasi d'explotació (Matić 2017: 60).

Un cop fetes aquestes consideracions prèvies, hem d'interpretar que els infants, començarien a desenvolupar tasques de petita complexitat des del moment en què tenien la capacitat de comprendre i obeir unes directrius (Marshall 2013: 133). Així doncs, col·laboraven amb tasques de la llar des d'una edat primerenca, com podem observar a l'ostracon de Deir el-Medina del Regne Nou (fig.12) on hi trobem representat un infant amb llàgrimes a la cara, espantat per què un porc s'està abraonant sobre les llavors que sembla que estaria vigilant (Marshall 2013: 133).

Pel que fa a fonts textuais, podem trobar una carta del Regne Nou on es menciona la situació d'una nena petita, que treballa en una casa on se li adjudiquen tasques no adients per la seva edat. El text presenta les queixes de la seva mare dirigides a un servent anomenat Ahmes, que alhora es dirigeix al tresorer Tai (Peet 1926: 71-72; Marshall 2013: 135). La carta diu així:

“Això és el que Ahmes de Peniati diu al seu cap, el tresorer Tai. Per què m'han tret una nena serventa que m'ajudava, i li han donat a un altre? (...) Deixa que el seu valor sigui considerat amb el meu, doncs en efecte és una nena que no pot treballar. Jo faré les seves tasques (...) . Doncs la seva mare m'ha escrit dient: “Ets tu qui ha permès que s'emportessin la meva filla quan estava sota les teves ordres, en condició d'infant?” Així m'ha dit ella queixant-se”⁹. [Papir del Louvre 3230]

Podem veure amb aquest exemple inèdit que hi havia certa preocupació per les tasques laborals que realitzaven els infants, i que segurament participaven dels ingressos de la llar, tot i que no sabem quina mena de retribució rebien per la feina que realitzaven. Més enllà d'exemples de treball domèstic podem trobar també testimonis d'infants en contextos de treball agrícola i artesanal com els que seguidament s'analitzaran.

Pel que fa al treball agrícola infantil, és el que més trobem representat en la iconografia a través dels relleus de les tombes, possiblement per què és l'activitat

⁹ Traducció pròpia a partir de Peet 1926: 71.

econòmica predominant d'Egipte (Marshall 2013: 136). A la tomba de Menna (TT69), del Regne Nou, hi podem observar les representacions d'una nena amb el peu ferit acompanyada d'una altra que l'està guarint en un context agrari (fig.13), potser un camp de blat. Hi podem veure també un nen que recull espigues de blat (fig.14), i una parella de noies joves recol·lectores que es recullen el pentinat enlloc de treballar (fig.14) (Marshall 2013: 148-149).

D'altra banda, també podem trobar evidències d'infants treballant en tallers artesanals, com de fabricació ceràmica testimoniades a través d'imatges iconogràfiques (fig.15 i 16), o de restes dactilars en ushebtis d'Abidos (Marshall 2013: 140). Al relleu de la figura 15 hi podem observar a la part superior dreta un nen aprenent que pot estar rebent ordres del seu mestre, tanmateix, la inscripció de la llegenda no és llegible a través de la imatge, i per tant desconeixem si podria estar aportant més informació sobre l'escena. Altrament, en un ostracon procedent de Deir el-Medina (fig.16), hi podem apreciar una nena aprenent de terrissaire polint una gerra (Marshall 2013: XLVIII).

Amb tot, ens trobaríem davant de casos de violència contra els infants no només per què se'ls està privant de poder gaudir del temps i la seguretat necessaris per desenvolupar-se com a individus, o de la seva formació acadèmica i personal, sinó que se'ls està obligant, sigui de manera directa o indirecta, a accomplir tasques laborals per a obtenir un benefici per a les famílies.

4 Conclusions

L'elaboració d'aquest treball ha permès exposar de manera resumida, però il·lustradora, a través de fonts arqueològiques, textuals i iconogràfiques, que el fenomen de la violència contra els infants era ben present a l'antic Egipte. Als diferents blocs s'hi han tractat els àmbits que he considerat més importants per abordar la problemàtica dels infants com a víctimes de violència, però no es pot negar que també se'n podrien incloure d'altres igual d'importants com casos d'abús i violència sexual, o la configuració de la societat seguint una estructura heteropatriarcal que genera desigualtats i rols d'individus dominants i d'individus dominats, entre d'altres. Hi ha, per tant, possibilitat d'estendre més l'estudi tant pel que fa a profunditat dels àmbits que ja han estat considerats, com pel que fa a la possibilitat d'incloure'n d'altres.

D'altra banda, es pot afirmar també que les investigacions sobre violència i infants són encara, en paràmetres acadèmics, força recents, i per tant, aquest àmbit té encara espai per madurar, i per avançar alhora que es pot utilitzar per reanalitzar fonts que ja havien estat estudiades, però des d'una altra perspectiva.

En tercer lloc, tal com ha quedat palès durant tot el treball, dins de la poca documentació que es té dels infants, la bretxa informativa entre nens i nenes és molt destacada, ja que no disposem d'informació que ens permeti afirmar la participació de nenes a l'escola, o d'altres institucions acadèmicament formatives, no sabem si per què realment en quedaven excloses, o per què no es van documentar les seves activitats, o potser per què aquests documents no s'han conservat. Altrament, trobem el cas dels rituals de pas femenins, que pel seu marcat privat i practicat per un menor nombre de participants, possiblement dones, no en disposem de cap document iconogràfic.

Amb tot, es reitera l'afirmació que els infants, nens i nenes, eren víctimes de violència, fet que porta a plantejar-se, tot i que sense poder obtenir una resposta prou documentada encara, el perquè d'aquest fenomen. La meua opinió recau en primer lloc, en el sistema que regeix la societat del moment, articulador d'una estructura que infravalora als infants com a persones amb necessitats específiques i diferenciades de la societat adulta, no els reconeix com a individus plenament formats per a formar part de la comunitat, mentre que, d'altra banda, sí que els considera plenament capacitats per a realitzar tasques laborals i contribuir a l'organització i manteniment del nucli familiar. Cal mencionar, que els nens de les elits haurien de ser considerats de diferent manera, per què podrien permetre's anar a centres de formació acadèmica com el *per ankh* o l'*at*

sebayt, i les nenes possiblement rebrien algun tipus de formació, però dins de l'àmbit familiar.

Finalment, no s'ha de perdre de vista que la majoria dels casos analitzats no haguessin estat considerats com a violència a l'antic Egipte, així que, a excepció del context de guerra, on sí que podríem estar parlant de violència exercida intencionalment, la violència física en àmbit acadèmic era considerada com una forma eficaç d'ensenyament, que tindria com a últim fi l'educació de l'infant.

5 **Bibliografia**

BESTOCK, L. (2018). *Violence and Power in Ancient Egypt. Image and Ideology before the New Kingdom*. London; New York: Routledge.

Brooklyn Museum. *Statue of Nykara and his family*. Accessible a: <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/3544> . Data de consulta: 1 de juny del 2022.

CAMINOS, R.A., (1954). *Late-Egyptian Miscellanies*. London: Oxford University Press.

Institut d'Estudis Catalans, *DIEC2*. Accessible a <https://dlc.iec.cat/> . Data de consulta: 17 de maig del 2022.

JANSSEN, R. M. I JANSSEN, J.J. (1996). *Growing up in Ancient Egypt*. London: The Rubricon Press.

JANSSEN, R. M. I JANSSEN, J.J. (2007). *Growing up and Getting old in Ancient Egypt*. Londres: Golden House Publications.

JOHNSON, K.J. (2007). *Materializing Childhood: an Historical Archaeology of Children in Roman Egypt*. Michigan: University of Michigan, PhD Thesis.

LANDI, S, HALL, R.M. (1979). "The discovery and conservation of an Ancient Egyptian Linen Tunic" *Studies in Conservation*, 24, pp.141-152.

LAZARIDIS, N. (2010). "Education and Apprenticeship" in Wendrich, W. i Frood, E. (eds.), *UCLA Encyclopedia of Egyptology*. Los Angeles. Accessible a: <http://digital2.library.ucla.edu/viewItem.do?ark=21198/zz0025jxjn> . Data de consulta: 1 de juny el 2022.

LICHTHEIM, M. (1995). *Ancient Egyptian Literature. Vol.III: The New Kingdom*. Berkeley: University of California Press

LÓPEZ, J. (2005). *Cuentos y fábulas del Antiguo Egipto*. Barcelona: Trotta.

MARSHALL, A. (2013). *Être un enfant en Égypte ancienne*. Mónaco: Editions du Rocher.

MARSHALL, A. (2016). "Y avait-il des enfants-soldats en Égypte ancienne?" *L'Histoire antique & médiévale*, 85, pp. 42-45.

MATIĆ, U., JENSEN, B. (2017). *Archaeologies of Gender and Violence*. Oxford: OwbowBooks.

MATIĆ, U. (2017). "The best of the Booty of his Majesty: Evidence for Foreign ChildLabour in New Kingdom Egypt" a Langer, C. (ed.), *Global Egyptology*. London: Golden House Publications, pp.53-63.

MATIĆ, U. (2019). *Body and Frames of War in New Kingdom Egypt*. Gootingen:Harrassowitz Verlag.

MATIĆ, U. (2021). "Gendered-based Violence" in Austin, A. and Wendrich, W. (Eds.), *UCLA Encyclopedia of Egyptology*. Los Angeles. Accessible a: <http://digital2.library.ucla.edu/viewItem.do?ark=21198/zz0025jxjn>. Data de consulta: 20 d'abril del 2022.

MCDOWELL, A. (2000), "Teachers and students at Deir el-Medina" a Demarée, R., Egberts, A., *Deir el-Medina in the Third Millenium AD*. Leuven: Peeters, pp. 217-233.

MEGAHED, M., VYMAZOLAVÁ, H. (2011). "Ancient Egyptian Royal Circumcision from the Pyramid Complex of Djedkare" *Anthropologie*, 49.2, pp.155-164.

MESKELL, L. (2005). *Private Life in New Kingdom Egypt*. New Jersey: Princeton University Press.

MUÑO A HOYOS, U. (2020). "Violencia física contra el infante en el antiguo Egipto: una realidad o una mala interpretación", *Trabajos de Egiptología – Papers on Ancient Egypt*. Espanya: Universidad de la Laguna, pp. 225-239.

Musée du Louvre. Online Collection. Accessible a: <https://collections.louvre.fr/en/recherche?q=E.17117> . Data de consulta: 5 de juny del 2022.

Museo Civico Archeologico di Bologna. Online Collections (ITA). Accessible a: <http://www.museibologna.it/archeologicoen/sfoglia/66289/titolo/horemheb/id/2789> .Data de consulta: 4 de juny del 2022.

ORRIOLS-LLONCH, M. (2010). *La sexualidad en el antiguo Egipto. Un estudio léxico y cultural*. Tesis doctoral inèdita. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

ORRIOLS-LLONCH, M. (2013). "El conjunt familiar de Nikare" a Ardèvol, E. i

Oller, J.(Eds.), *Métodos cualitativos para la interpretación histórica*. Barcelona: Materiales UOC, pp.5-23.

ORRIOLS-LLONCH, M. (2017). “Maternité et petite enfance en Égypte ancienne d’Amandine Marshall. Ressenya” a *Lectora: revista de dones i sexualitat*, 23, pp.185-187.

PILCH, J.J. (1997). “Family Violence in Cross-Cultural Perspective: an Approach for Feminist Interpreters of the Bible” a Brenner, A. i Fontaine C. (Eds.) *A Feminist Companion to Reading the Bible Approaches, Methods and Strategies*. Sheffield: Sheffield Academic Press, pp.306-323.

PEET, E. (1926). “Two Eighteenth Dynasty Letters. Papyrus Louvre 3230, *The Journal of Egyptian Archaeology*, 12, 1/2 , pp. 70-74.

ROBINS, G. (1999). “Hair and the construction of identity in ancient Egypt c.1480-1350B.C.” *Journal of the American Research Center in Egypt*, 36, pp. 55-69.

SIEBER, I., HERREMAN, F. (eds.). (2000). “Hair in African Art and Culture”, *Arts*, 33.3, pp. 54-69 + 96.

Staatliche Museum zu Berlin. Online Collection Database. Accessible a: <http://www.smb-digital.de/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&lang=en> . Data de consulta: 4 de juny del 2022.

The British Museum. Online Collection. Accessible a: https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA10244-4 . Data de consulta: 3de juny del 2022.

The British Museum. *Trismegistos, an interdisciplinary portal of papyrological and epigraphic resources*. Accessible a: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIB11144> . Data de consulta: 1 de juny del 2022.

University College London, Petrie Museum. *UCL Petrie Museum's Trakhan Dress: world's oldest woven garment*. Accessible a: <https://www.ucl.ac.uk/news/2016/feb/ucl-petrie-museums-tarkhan-dress-worlds-oldest-woven-garment>. Data de consulta: 1 de juny del 2022.

VERNUS, P. (2001). *Sagesses de l'Égypte pharaonique*. Paris: Thesaurus.

World Health Organization. Accessible a <https://www.who.int/groups/violence-prevention-alliance/approach>. Data de consulta: 17 de maig del 2022.

6 Figures

Figura 1. Conjunt familiar de Nykara, c. 2455-2350 a.n.e.

Actualment exposat al Brooklyn Museum.

Accessible a: <https://www.brooklynmuseum.org/opencollection/objects/3544>

Figura 2. Vestit de Tarkhan, c.3000 a.n.e..

Actualment exposat al Petrie Museum de UCL.

Accessible a: <https://www.ucl.ac.uk/news/2016/feb/ucl-petrie-museums-tarkhan-dress-worlds-oldest-woven-garment>

Figura 3. Mòmia de la tomba d'Amenhotep II (KV35). Regne Nou, dinastia XVIII.

Actualment al Museu Egipci del Caire, CG 61071.

Science Photo Library. Accessible a:

<https://www.sciencephoto.com/media/414285/view/ouabkhousenou-mummy-egypt>

Figura 4. Infant amb el cap parcialment afaitat de Mambila, Cameroon. 1950. Fotografia de Gilbert Schneider.

Font: SIEBER, I., HERREMAN, F. (eds.). (2000). "Hair in African Art and Culture" a *African Arts*, 33.3, p.57.

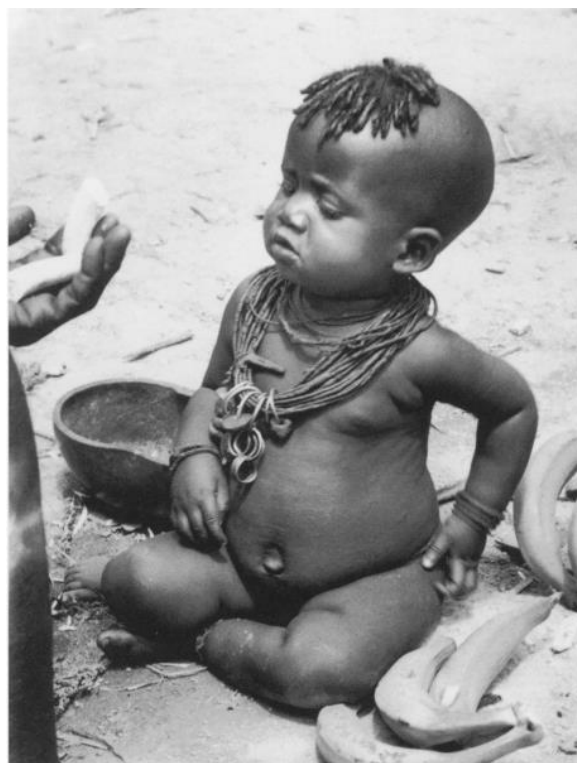

Figura 5. Estàtua de Bakenkhons amb inscripció autobiogràfica. Regne nou, dinastia XIX, Regnat de Ramses II.

Actualment al Museu d'Art Egipci de Munich.

Accessible a:

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bakenkhonsu_Munich_25102016_1.jpg

*Figura 6. Relleus de la tomba de Horemheb de Saqqara, dinastia XVIII. Actualment exposats al Museu Cívica de Bolonya (MCA-EGI-EG_1886). Font: MARSHALL, A. (2016). "Y avait-il des enfants-soldats en Égypte ancienne?" a *L'Histoire antique & médiéval*, 85, pp. 42-45. París.*

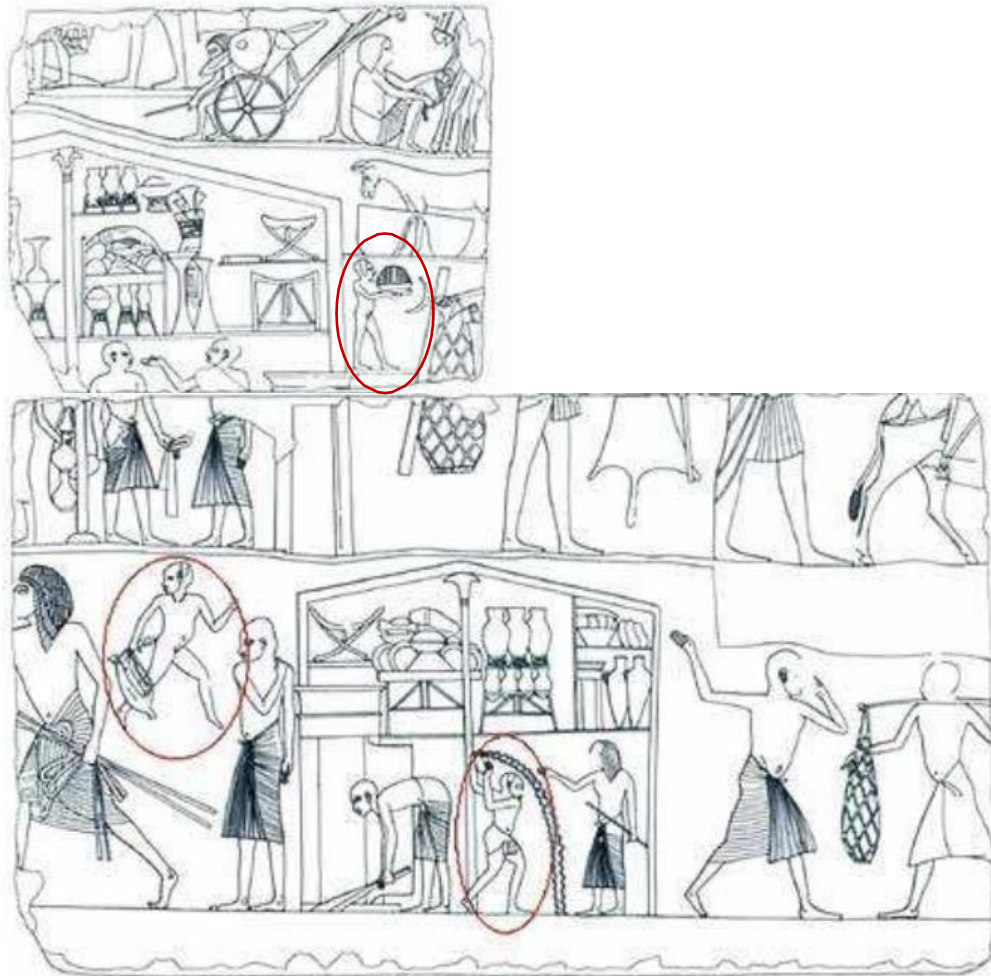

Figura 7. Fragment del relleu del temple funerari de Djedkare-Izezi.
Font: MEGAHED, M., VYMAZOLAVÁ, H. (2011). "Ancient Egyptian Royal Circumcision from the Pyramid Complex of Djedkare" a *Anthropologie*, 49.2, p. 157.

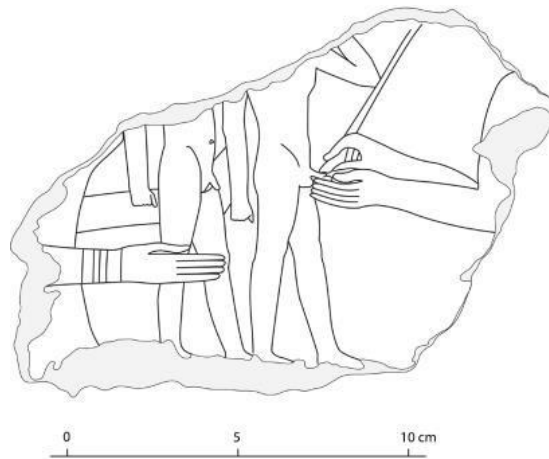

Figura 8. Fragment del relleu del temple funerari de Djedkare-Izezi.
Reconstrucció de M. Megahed i H. Vymazalová.
Font: MEGAHED, M., VYMAZOLAVÁ, H. (2011). "Ancient Egyptian Royal Circumcision from the Pyramid Complex of Djedkare" a *Anthropologie*, 49.2, p. 157.

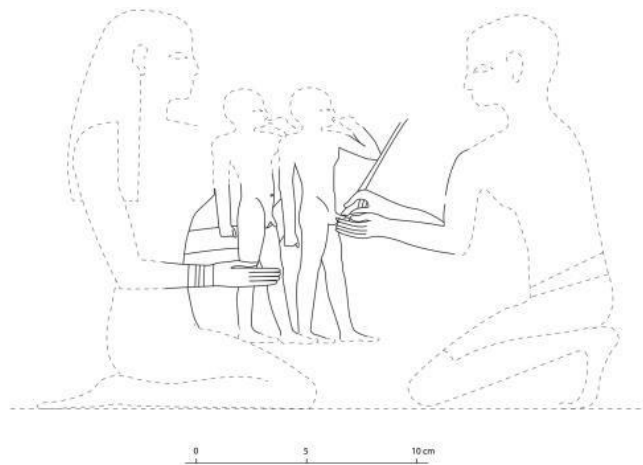

Figura 9. Fragment del relleu del temple funerari de Djedkare-Izezi.

Fotografia de M. Megahed.

Font: MEGAHED, M., VYMAZOLAVÁ, H. (2011). "Ancient Egyptian Royal Circumcision from the Pyramid Complex of Djedkare" a *Anthropologie*, 49.2, p. 157.

Figura 10. Relleu de la mastaba de Gizeh, dinastia V.

Actualment exposat al British Museum, EA994.

Accessible a : https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA994

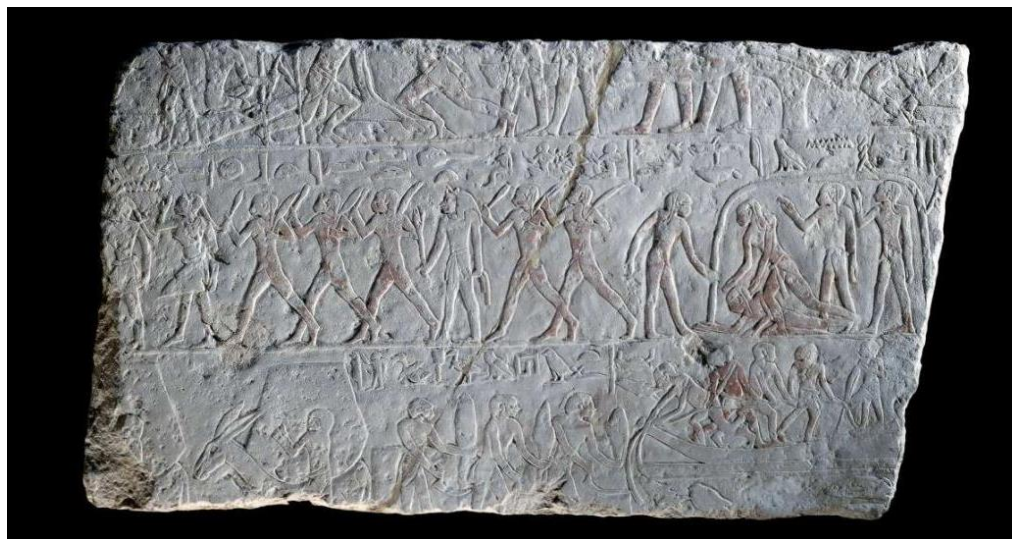

Figura 11. Dibuix del relleu de la mastaba de Gizeh, dinastia V.
Actualment al The British Museum.

Accessible a: https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA994

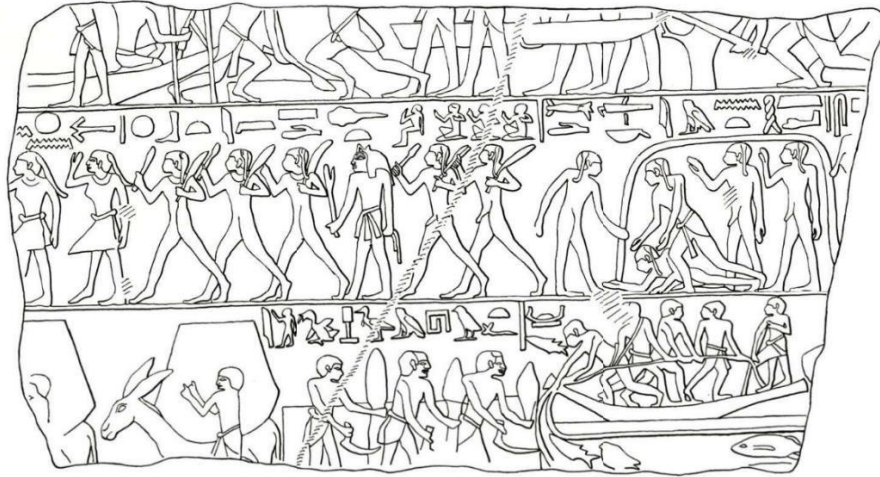

Figura 12. Ostracon Deir el-Medina. Dinastia XIX o XX.

Actualment al Musée du Louvre (E 17117). Accessible a:

<https://collections.louvre.fr/en/recherche?q=E.17117>

Figura 13. Relleu de la tomba de Menna, TT69. Dinastia XVIII.
Font: MARSHALL, A. (2013). *Être un enfant en Égypte ancienne*. Múnaco:
Editions du Rocher, fig.49, pl.XXXI.

Figura 14. Relleu de la tomba de Menna, TT69. Dinastia XVIII.
Font: Shutterstock. <https://www.shutterstock.com/es/editorial/image-editorial/art-archaeology-various-5850743aq>

Figura 15. Relleu de la tomba de Meryneth de Saqqara. Dinastia XVIII o XIX.
Font: MARSHALL, A. (2013). *Être un enfant en Égypte ancienne*. Mónaco: Editions du Rocher, fig.79, pl.XLIX.

Figura 16. Ostracon calcari de Deir el-Medina. Dinastia XIX o XX.
Actualment al Stockholm Medelhavsmuseet (MM 14056).
Font: MARSHALL, A. (2013). *Être un enfant en Égypte ancienne*. Mónaco: Editions du Rocher, fig.78, pl.XLVIII.

